

VÁLSÁGKOMMUNIKÁCIÓ: GONDOLATOK A KÖRNYEZETI VÁLSÁG KOMMUNIKÁCIÓS STRATÉGIÁIRÓL

Antal Miklós

PhD-hallgató,
BME Környezetgazdaságtan Tanszék
antalmi@gmail.com

Bevezetés

Válsághelyzetekben speciális kommunikációra van szükség. Az emberek valóságról alkotott képe különös jelentőséget nyer, mivel a stabilitás idején kialakult gyakorlatok ilyenkor tipikusan nem alkalmazhatók. Új helyzet-elemzésre van szükség, s a szokásostól eltérő viselkedésformákat alapvetően az érintettek újonnan kialakuló érzelmi és gondolatai határozzák meg. Ahogy a tőzsdekrachok idején, a piac egyensúlytól távoli helyzetében érvényüket veszítik a klasszikus közgazdasági elméletek, és pszichológiai tényezők veszik át az uralmat, más krízishelyzetekben is frissen kialakult véleményekre és érzésekre alapozzuk döntéseinket. Ezek az egyéni döntések és a kialakuló kollektív viselkedés azután eldönthetők, hogy a válsághelyzet mélyül, vagy a közösség képes a probléma megoldása felé elmozdulni. A valóság és annak mentális reprezentációi kölcsönösen befolyásolják egymást (Soros, 1999).

A napjaink globális környezeti válsághelyzeteiről kialakuló mentális képek, érzések és gondolatok erősen függenek különféle kommunikációs stratégiáktól. Egyrészt magukat

a jelenségeket jórészt nem közvetlen, tapasztalati úton nyert információk alapján ismerjük meg, hanem kommunikációs csatornákon keresztül jutunk az ismeretek birtokába. Tájékozottságunk nagyban függ attól, hogy milyen üzenetek érnek el bennünket, hogy milyen információforrásokat érünk mi el. Másrészt az, hogy hogyan épülnek be a megszerzett ismeretek érzelm- és gondolatvilágunkba, jelentős részben az információk közlésének módján múlik. A válaszreakciókat az információk tartalmi elemei és a közlés módjától is függő pszichológiai tényezők együtt alakítják ki (American Psychological Association, 2009).

Felmerül a kérdés, hogy a problémák megoldása szempontjából milyen kommunikációs stratégia a leginkább célravezető. Vajon a helyzet drámai ábrázolása, a tudományközpontú kommunikáció és a nyugalom megőrzése, vagy más egyéb stratégia mellett tudjuk a leghatékonyabb válaszokat adni?

A kérdésre különböző társadalmi csoportok teljesen eltérő választ adnak. Ebben az írásban az egyes stratégiák pszichológiai következményei, illetve az ezekből származó viselkedési formák vizsgálatán keresztül sze-

retnek rámutatni mindenekelőtt a környezetvédők katasztrófát jósló (alarmista) klímakommunikációjának pozitív és negatív következményeire.

Először a tudományos és az érzelmi alapú megközelítés előnyeit és hátrányait elemzem, a múlt társadalmainak sikerei és kudarcai alapján vonva le következtetést a jelen lehetőségeire vonatkozóan. A gyakorta létrejövő felelősségelhárító mechanizmusok pszichológiáját tanulmányozom, majd a különböző érzelmi stratégiák kerülnek a középpontba.

Ezután a választott stratégia intenzitásával kapcsolatban teszek föl kérdéseket. Mit kockáztatunk, ha kommunikációnk agresszív, mit veszíthetünk, ha túlságosan kis lépésekkel akarunk haladni? Fokozatos haladást vagy forradalmi változásokat érdemes célul kitűnünk? A médiában is megjelenő klímaalarmizmus hogyan hat más környezeti válsághelyzetek társadalmi megítélésére?

A cikk zárásaként olyan kommunikációs lehetőségeket vázlok föl, melyek identitásunk és a világról alkotott képünk formálásán keresztül vezethetnek globális környezeti problémáink megoldása felé.

Környezeti problémák és mentális reprezentációjuk

Az emberiség modernkori története során megpróbálta csökkenteni kiszolgáltatottságát a környezet erőivel szemben. Olyan rendszereket próbáltunk felépíteni, ahol életben maradásunk kevésbé függ a szerencsétől, az időjárás szeszélyeitől, környezetünk véletlenszerű változásaitól. Ahogy egyre sikeresebben oldottuk meg ezt a feladatot, társadalmunk tagolódott, politikai-gazdasági rendszerünk keretein belül pedig áthelyeződtek a hangsúlyok: az egyén szempontjából nézve a megélhetés alapfeltételévé az ember alkotta rend-

szer keretein belül elért sikerek váltak. Sze-mélyes kiszolgáltatottságunk a környezeti elemek irányában csökkent, társadalmunk más tagjaival szemben nőtt. A függetlenségért való küzdelemben megnőtt a pénz és a hierarchikus pozíciók szerepe, a környezettel való kapcsolat jelentősége csökkenni látszott.

Azok a társadalmak azonban, melyek látszólag leginkább függetleníteni tudták magukat a külvilág kockázataitól, valójában minden korábbinál erősebben függenek környezetüktől: stabil működésük a környezeti erőforrások és szolgáltatások nagyfokú kihasználására épül. Az emberi társadalmak belső biztonsága lehetővé tette a népesség és a fogyasztás gyors növekedését, emiatt megnőtt a terhelés a külső, környezeti rendszerre nézve. A helyzet napjainkra nagyon súlyossá vált. Olyan globális fenntarthatósági határokat léptünk át, melyek a jelenleg stabil társadalmi és gazdasági rendszereket is megrendíthetik (Rockström et al., 2009).

A társadalmi és környezeti rendszerek irányából mindennapi életünk során gyakran ellentétes üzeneteket kapunk: életformánk, mely az ember alkotta rendszerben helyénvalónak tűnhet, a környezeti rendszerben végzetes következményekkel járhat. Ez a kettősség tudatunkban is ellentmondásként fordítható le, ami komoly stressz forrása lehet. A feszültség egyaránt vezethet pszichológiai problémákhoz, és ösztönözheti a problémák kreatív megoldását (Bateson, 1972). Ha a tudatunkat egy gondolatokból álló hálózatként képzeljük el, melyben a konzisztencia érzete fontos szervező elv (Antal – Balogh, 2009), akkor érthetővé válik a két szintről adódó, egymásnak ellentmondó állítások pszichológiai földolgozásának igénye.

Az emberiség története során már számos alkalommal kellett szembenézni hasonló el-

lentmondásokkal a lokális környezet kizsákmányolásának fenntarthatatlan gyakorlatai miatt. Egyes civilizációk a pszichológiai szempontból legegyszerűbb utat választották: az ellentmondó üzenetek közül az egyiket nem vették figyelembe. Sok esetben sikerült nagyfokú pszichológiai stabilitást elérni azért, hogy a kevésbé nyilvánvaló, fokozatos romlási folyamatokat figyelmen kívül hagyva a környezeti jelentőséggel bíró döntéseket az adott kultúra belső szabályaira hagyatkozva hozták meg. Pszichológiai szempontból egyszerű volt a helyzet akkor is, amikor a környezeti romlás folyamatai működésképtelenné tették az adott civilizáció gazdasági, társadalmi berendezkedését. A felbomló civilizáció teret engedett a környezeti üzenet feldolgozásának; az egyik konzisztens gondolati rendszer helyébe egy másik ellentmondásmentes struktúra lépett. Az életben maradás viszont ilyen stratégia mellett nem szavatolt: a pszichológiailag legkönnyebben járható út tipikusan katasztrófához, az ember alkotott rendszer összeomlásához, esetenként a közösségek fizikai megsemmisüléséhez vezet (Diamond, 2005). A hús-vét-szigeti kőszobroktól az őserdővel benőtt közép-amerikai templomokig ma is láthatók a pusztulás monumentális emlékei.

Természetesen nem kizárólag pszichológiai okai vannak, ha egy közösség képes környezetével dinamikus egyensúlyt kialakítva stabilitást teremteni. Érdemes azonban rámutatni, hogy a fenntartható működést megteremtő intézményi, gazdasági és társadalmi mechanizmusok rendszerint olyan kognitív stratégiákkal párosulnak, melyek az újra és újra megjelenő ellentmondásokat kreatív módon kezelik. Nem a társadalom felől jövő üzenetek elhallgatásáról van szó. Ugyan a természethez való teljes visszafordu-

lás is a konzisztens világgép ígérteit hordozza magában, de a modernitás vívmányairól való teljes lemondás irreálisnak tűnik, ráadásul a Föld állapota szempontjából igazi jelentősége csak a tömegek ez irányú gondolkodásbeli fordulatának lenne. Másról van tehát szó: olyan világgépek kialakításáról, melyek föloldják az ellentéteket a társadalmi és a környezeti sikerek feltételei között.

A sikeres ősi civilizációk stratégiái nagyon egyszerű mentális képeken alapultak. A környezethez való viszonyt vallásos szabályok határozták meg: „Aki belép az Istenek erdejébe, halál fia”, „Ez a hal tabu, aki kifogja, bajt, betegséget hoz magára” stb. A környezeti viselkedés szabályai és a gondolkodás központjait alkotó legfontosabb értékek (élet, egészség, biztonság) között jellemzően közvetlen kapcsolat volt. Ezek a közvetlen kapcsolatok kialakulhattak a fenntarthatatlan gyakorlatok miatt korábban bekövetkezett nagy krízisek nyomán, de létrejöttek a természet működési mechanizmusainak megértése, az emberi hatások felismerése alapján is.

Jelenkori környezeti problémáink megoldása érdekében egészen más jellegű mentális reprezentációkat próbálunk kiépíteni. Túlnyomó részben a tudományos megértés modelljét kívánjuk általánosítani: ábrázoljuk a környezeti jelenségeket, rámutatunk az emberiség szerepére, bemutatjuk a folyamatok emberekre gyakorolt hatásait, majd megpróbálunk mindezek alapján a kívánatos viselkedésre vonatkozó következtetéseket levonni. Az érvelés során számos helyen (a jelenségek leírása folyamán, a felmerülő hatások idejét, helyét, súlyosságát illetően stb.) komoly bizonytalanságok nehezítik a dolgunkat. Egy olyan korban, amikor rengeteg más inger köti le a figyelmünket, a legtöbb ember nem képes annyi időt és energiát szán-

ni a környezeti kérdésekre, hogy megalapozott véleményt tudjon kialakítani, ráadásul a hosszú távon kedvező döntésekhez szükséges személyes elkötelezettség is sokszor hiányzik. A konzisztens világgép és a pszichológiai stabilitás megőrzése érdekében más stratégiák adódnak. Vannak, akik tudatosan vagy tudat alatt elutasítják a problémák létezésének tényét. A tudományos érvelés valamely pontjának bizonytalansága, esetenként a tudományos közösség hitelességének megkérdőjelezése sokak számára elegendő érv a viselkedés megváltoztatása ellen. Mások – ők vannak talán a legtöbben – a problémák létét nem kérdőjelezzik meg, mégsem tesznek semmit a változások érdekében. Jellemzően úgy érzik, hogy a megoldások kívül esnek az ő hatáskörükön, s a tehetetlenség érzése elegendő ok a tételesség stabil állapotának fenntartásához. Ez az érzés extrém esetben fatalista, „minden mindegy” hozzáálláshoz is vezethet. A szaporodó zöld üzenetek hatására sokan látszatt megoldásokat alkalmaznak: viselkedésüket olyan pontokon változtatják meg, ahol nincs szükség komolyabb erőfeszítésre. Ezzel biztosítják maguknak a konzisztencia érzetét, miközben a komoly negatív hatásokkal járó gyakorlatokat változatlanul hagyják. Jelenleg kisebbségben vannak azok, akik igazán komoly változásokat szorgalmaznak, hisznek a közösségi részvétel erejében, és elveiket személyes döntéseikben is érvényesítik.

Valószínűnek látszik, hogy a környezeti problémák technikai részleteinek további elemzése, a tudományos érvelés további részletezése az emberek többségének életében nem fog változást hozni. Sem a problémák létezését elutasító, sem a tehetetlenség érzése által gúzsba kötött, sem a látszatt megoldásokban nyugalmat találók csoportja számára nem fog sokat jelenteni az IPCC következő,

éghajlatváltozásról szóló jelentése, mely a szakemberek számára várhatóan további alapot ad a drámai helyzetértékelésre. A tudományos gondolkodásmód, amely segíti a helyes irányok kijelölését, nem alkalmas rá, hogy a választott úton végig is vezesse a tömegeket. Szükséges és kívánatos, hogy minél többen racionális alapon vegyenek részt a Földünk jövőjéért folytatott küzdelemben, de egyre komplexebbé váló világunkban nem reális, hogy éppen egy ilyen bonyolult jelenségekkel és nagy bizonytalanságokkal terhelt területen várjunk racionalitást az emberek többségétől.

Érzelmeink a környezeti kommunikációban

Ebben a légkörben nem csoda, hogy a környezetvédelmi elkötelezettséggel rendelkező egyének és szervezetek új kommunikációs stratégiákhoz folyamodnak. Olyan megoldásokat keresnek, melyek az emberek érzelmeire hatva magatartásbeli változást ígérnek. Érzelmeink ősidők óta segítenek minket, hogy feldolgozzuk a külvilág ingereit, bonyolult helyzetekben rendszerint a tudatos megfontolásoknál is nagyobb befolyást gyakorolva válaszreakcióinkra. Ezúttal olyan heurisztikus segítségre van szükségünk, ami lerövidíti az utat az érzés- és gondolatvilágunk központi elemei és környezeti döntéseink között, és kimozdít minket a tételesség állapotából. Érzelmeinkre apellálni ugyanakkor kockázatos dolog: ha nem vesszük figyelembe a szociális és kulturális tényezők által befolyásolt pszichológiai realitást; az emberek személyiségét, identitását, akkor céljainkkal ellentétes hatást érhetünk el. Tömegkommunikáció során ez gyakorlatilag elkerülhetetlen, célunk a pozitív hatások túlsúlya lehet.

A viselkedéssel foglalkozó szakirodalom szerint a mentális folyamatok során kialakulu-

ló attitűdök és személyes normák a cselekvés érzékelt korlátaival együtt alakítják ki a szándékokat, melyekből a cselekvés a korlátok függvényében adódik (Ajzen, 1991). A kommunikációs folyamatban fontos cél, hogy úgy tudjunk fenntartható normákat és attitűdöket kialakítani, hogy közben a megoldásban való részvétel esélye és a megoldás hatékonyságába vetett hit is erősödjön. A következőkben ebből a szempontból nézve tekintek át különféle érzelmi alapú stratégiákat.

Az utóbbi időben a környezeti válság különböző aspektusainak, mindenekelőtt az éghajlatváltozás jelenségének egyre drámaibb ábrázolásai láttak napvilágot. A tendencia nemcsak az emberek figyelmének felkeltéséért folytatott egyre erőteljesebb versenyből adódik, hanem az imént vázolt stratégiaváltás részét is képezi. Az elsődleges cél a problémák súlyának érzékeltetése: aki nincs tisztában az emberi hatások nagyságával, attól nem várható, hogy hozzáállásában a sürgős változtatás igénye tükröződjön. Ha a klímaváltozással vagy az élővilág pusztulásával kapcsolatban a legtöbb embernek vannak is bizonyos ismeretei, a helyzet súlyosságát kevesen mérik föl. Olyan vészkiáltások ezek, mint 1962-ben Rachel Carson *Néma tavasz* című könyve, mely szintén nem tudományos mű volt, hanem egy ismert probléma színes és megrázó ábrázolása. A növényvédők szerek káros hatásairól szóló írás mégis megváltoztatta a történelem menetét: korszakalkotó jelentősége miatt sokan innen datálják az állami és civil környezetvédelem születését.

Ami viszont annak idején új és egyedi volt, az ma, a témáról szóló üzenetek szüntelen áramának részeként akár negatív következményekkel is járhat. Napjainkra az információbőség miatt a figyelem vált a gazdaságot vezérlő szűkös erőforrássá; az érdeklődést

felkelteni a tartalom helyett egyre inkább a stílussal lehet (Lanham, 2006). A környezeti válság esetében egyszerűen adódó stílusválasztási lehetőség a sokkoló üzenetek megfogalmazása: a természet pusztulása és az emberi szenvedés bőséges anyagot szolgáltat a helyzet megdöbbentő ábrázolásához. A problémák súlyának megértése azonban könnyen válhat a cselekvés gátjává: ha úgy gondoljuk, hogy a pusztulás immár feltartóztatatlan, vagy, hogy személy szerint képtelenek vagyunk felvenni a harcot a rombolás hatalmas erőivel, akkor nagy esély van rá, hogy elfordulunk a problémától – apátia, benuultság, tétlenség lehet a következmény. Gondolati rendszerünkben a konzisztenciát épp a felelősség áthárítása által, a külső tényezők okolása révén érhetjük el.

Ebből logikusan adódik egy másik kétélű stratégia: a felelősségérzet felkeltése, melyet szűk mezsgye választ el a bűntudatkeltéstől és a szégyenérzet kialakításától. Ezek a módszerek jellemzően stresszt váltanak ki, mert világossá teszik a társadalmi és környezeti üzenetek közötti ellentmondást. Bűntudat esetén a pozitív önképpel, szégyen esetén adott viselkedések pozitív megítélésével kapcsolatban keletkeznek további ellentétek. A hatások nagysága a személyes érintettség mértékével arányosan növekszik, irányuk azonban kétséges. A stressz hatására elképzelhetők pozitív irányú változások, ha adottak a fejlődés, a megoldásban való részvétel lehetőségei. Már létező megoldások hiányában új, kreatív ötletek is szülehetnek, ezek kibontakozásához viszont általában alapos ismeretekre van szükség. Másrészt azonban éppen ezek a stratégiák tudják a legnagyobb kárt okozni azáltal, hogy az üzenetek címzettei úgy érzik, személyiségük támadás alatt áll, védekezniük kell. A védekező reakciók során

felépülő kognitív struktúrák – legyen szó akár racionálisnak tűnő érvelésről vagy heves érzelmekről – hosszú időn keresztül elnyomhatnak minden bejövő ellentétes ingert, és akadályozhatják a helyes környezeti viselkedést. A már kiépült véleményeket és érzésvilágot megváltoztatni ugyanis nehéz feladat: természetes konzervativizmusunk azzal az előnnyel szolgál, hogy nem kell mindig újraértékelni véleményeinket és cselekedeteinket (Bateson, 1972), elkerüljük az új nézetekkel és gyakorlatokkal együtt járó anyagi, társadalmi és pszichológiai kockázatokat (American Psychological Association, 2009).

A stabilitás igénye a cselekvés szintjén is komoly akadályt képezi a változtatásoknak. Bár a hatásmechanizmus a legtöbbször nem tudatos, a rögzült, negatív következményekkel járó szokások változatlanságának egyik jelentős oka mégis itt keresendő. Jól mutatják ezt azok a kísérletek, melyekben időlegesen valamilyen kényszerrel alkalmaztak (például megtiltották az autós közlekedést egy területen), s a kísérlet végére a változások kezdeti ellenzői közül sokan már maguk is működőképesnek, az eredetnél jobbnak látták az új rendszert. Hasonló célú, kevésbé konfrontatív módszer az új szokásrendszer működőképeségének igazolása már működő példák segítségével. A hasonló körülmények között bevezetett jó gyakorlatok látványos, közvetlen bemutatása sokszor célravezetőbb, mint olyan vitákat folytatni, amelyekben a befolyásolni kívánt fél ellenállása nyilvánvaló.

Mindemellett az is világos, hogy az érzelmi megközelítés sem mindenható, a problémákat analizáló gondolkodásmódnak is megvan a maga szerepe. Nem tudunk például egyszerre sok dologgal kapcsolatban féltő aggodalmat érezni: az újabb érzelmi hatások elnyomják a régebbieket. Az érzelmi mód-

szerekkel keltett feszültségeket továbbá gyakran egyszerű akciókkal vezetjük le, melyek ugyan visszaállítják mentális rendszereink megbomlott konzisztenciáját, de jelentéktelenek a probléma megoldása szempontjából. Szükség van tehát olyan tudatosabb üzenetekre is, melyek a hatásokat hosszabb távon is fenn tudják tartani. A konkrét helyi lépések tervezéséhez ismernünk kell a problémakör és a tervezett projektek ellentmondásos pontjait és bizonytalanságait – az egyszerűsített globális kép mellé érdemes részletesebb helyi információkat csatolni.

Kommunikációs stratégiák:

mire van szükség, mire van lehetőség?

Hogy az eddigiekben felvázolt stratégiák kockázataiból ki mennyit tart vállalhatóknak, erősen függ attól, mekkorának látja a bajt. Hiába nyilvánvaló, hogy az általunk épített rendszerek jelentős része fenntarthatatlan, sok esetben nem tudjuk pontosan, hogy mennyire súlyos a helyzet, hogy mikor és milyen következményekre számíthatunk. Tőkepiaci hasonlattal élve: buborékgazdaságban élünk, de a buborékok méretét és a kipukkadásuk nyomán kialakuló problémák nagyságát csak nagyon durva becslésekkel tudjuk közelíteni. A természetben zajló fizikai és biológiai folyamatokra vonatkozó ismereteink hiányosak, a társadalmak gyökeres változásokra adott kollektív válaszait még kevésbé ismerjük, ráadásul a természeti és társadalmi folyamatok teljes ismeretében is eltérő módon értékelnénk a kialakult helyzetet. Az éghajlatváltozás tipikus példa: a hatások komplexitása, bizonytalansága és normatív okok (például az időbeli súlyozást megadó diszkontráta megválasztásának szinte tetszőleges volta vagy az ökoszisztémák pénzbeli értékelésének problémái) miatt a jelenséget beárazni szinte

lehetetlen. Mégis, ma kell döntéseket hoznunk mind a ráfordításokat, mind a kommunikációt illetően.

Ha meg is tudunk határozni valamilyen alsó korlátot a problémák nagyságrendjével kapcsolatban, az optimális stratégia akkor is kérdéses marad. Akik kisebb kockázatokat látnak, azok feltehetőleg a fokozatos, lassabb, de biztosabb haladást tűzik ki célul az emberek világképének, viselkedésének formálását illetően. Meg lehet őket érteni: minél nagyobb vehemenciával próbálunk valamilyen üzenetet közvetíteni, annál nagyobb lesz az elutasítás esélye. A jó kapcsolatok fönntartása néha létkérdés a kooperatív magatartás megőrzése vagy kialakítása érdekében. A környezeti kommunikációt folytatók egyre nagyobb tábora ezzel szemben olyan nagy kockázatokat érzékel, hogy számukra a kis lépések már értelmetlennek tűnnek. Őket is meg lehet érteni: az összeomlás folyamatai tipikusan nemlineárisak, és valóban sok esetben azt állítja a tudományos közösség, hogy ilyen változások küszöbén állunk. Ha ez ma számos értelmetlennek tűnő kudarcra is jár, és az óvatosabb stratégiák esetenként eredményesebbnek is tűnnek, fontos látni, hogy a társadalmi változások dinamikája sem lineáris. Előfordul, hogy a nagyobb kockázatot vállaló stratégiák egy ideig kudarcot vallanak, aztán egyszer csak ugrásszerű változásokhoz vezetnek. 1988-ban a berlini fal mellé gyülekezőt szervezni örülségnek tűnt, ugyanez 1989-ben történelmi cselekedetté vált. Nem tudhatjuk, hogy mikor omlanak le hasonló falak az egyes emberek gondolati hálózataiban, vagy a társadalmak szociális hálóiban. Ha lezajlanak hasonló forradalmi változások a környezeti viselkedés tekintetében, átértékelődik majd a radikális váltást szorgalmazó csoportok szerepe.

A kérdés összetett. A szakemberek a környezeti válságnak sok különböző aspektusát látják, a kilátások és a bizonytalanságok az egyes területeken jelentősen eltérnek. Ugyanakkor az emberek többségének fejében a környezeti kérdésekkel kapcsolatban leegyszerűsített képek élnek, és az egyes területek egymással is versenyeznek az emberek figyelméért. A környezeti kommunikáció kialakítása során fontos kérdés, hogy az egyik területen elért eredmények hogyan hatnak másik problémák megítélésére.

Két egymással ellentétes hatást mindenképpen érdemes kiemelni. Egyrészt, egy nagyszabású kommunikációs hadjárat, például a klímakampány azt a veszélyt hordozza magában, hogy az emberek tudatában ez válik a környezeti problémák egyedüli megtestesítőjévé, pedig valójában több, egymással párhuzamosan kibontakozó válsághelyzetet kellene kezelniük. Másrészt azonban fontos látni, hogy a kevésbé felkapott problémák a klímakampány előtt sem kaptak komoly figyelmet. Sőt, azáltal, hogy sok különböző forrásból és gyakran hallunk a katasztrofális klímaváltozás lehetőségéről, hihetővé vált, hogy civilizációnkat valóban súlyos veszélyek fenyegetik környezeti oldalról. Ezáltal sokan realisabb véleményekre juthatnak, korábban ugyanis az egyik legegyszerűbb és leghatékonyabb háritó mechanizmus éppen a „világvége-hírnökök” figyelmen kívül hagyása volt. (Hasonlóképpen a gazdasági válságnak is van egy érdekes kognitív következménye: a 'válság' szó szalonképessé vált.) Az élővilág pusztulásával kapcsolatban ma már nyugodtan ki mondhatjuk: ökológiai válsággal nézünk szembe – ez a megfogalmazás általában nem kelt erős negatív érzelmeket, nem aktivál védekező mechanizmusokat. Az ügy fontosságának növekvő elismertsége mellett is kérdés

azonban, hogy jut-e elég idő és energia a legnagyobb médiafelületet elfoglaló témákon túli veszélyekkel foglalkozni.

Az egy témában gyakran ismételt erős üzenetek további kockázata, hogy a hallgatókban – akár csak egy hagyományos reklám-kampány esetében – a kezdetben pozitív irányú változások egy idő után negatívvá válhatnak. A tájékozottság szintjétől és a témával kapcsolatos eddigi üzenetek jellegétől függően tehát a különböző társadalmi csoportokhoz teljesen különböző módon érdemes szólani. A javasolt kommunikációs stratégiákkal kapcsolatban az utolsó rész ad rövid összefoglalót.

Következtetések

Napjaink környezeti folyamatai és társadalmi válaszreakciói kísértetiesen hasonlítanak olyan eseménysorozatokhoz, melyek ősi civilizációk pusztulását okozták. Ezúttal azonban a nagy, nehezen becsülhető bizonytalanságok közepette kúszó trendek együttesen soha nem látott globális válságot okozhatnak. Mivel pszichológiai szempontból teljesen más történik, mint egy hirtelen bekövetkező, egyértelmű krízis esetében, az alkalmazandó kommunikációs stratégia meghatározása nagyon nehéz feladat. Ugyanakkor jelentős részben ezen a stratégián múlik, hogy mennyire sikerül az érzelmi és gondolati háritó mechanizmusok ellenében érvényre juttatni az emberiség valódi érdekeit. A fennmaradás szempontjából az egyik alapkérdés most is az, hogy sikerül-e hosszú távú stratégiákat érvényesíteni globalizálódó társadalmunk rövid távú megfontolásaival szemben (Diamond, 2005).

Elengedhetetlen, hogy az emberek figyelmét ráirányítsuk a generációról generációra romló helyzetre, feltétlenül látnunk kell a jelenlegi társadalmi-gazdasági berendezkedés

súlyos következményeit. Ugyanakkor a földi rendszerekre gyakorolt hatások mellett minden alkalommal beszélni kell arról is, hogy soha nem voltunk még képesek olyan gyors és hatékony válaszokat adni, mint éppen ma. Tudásunk és a modern technológia hatalmas erőforrást jelentenek a civilizációnk megmentéséért folytatott harcban. Ebben a küzdelemben racionálisan tervezett gazdasági ösztönzéssel és társadalmi akcióprogramokkal konkrét cselekvési lehetőségeket kell biztosítani mindenkinek, hogy ne a félelem és elkésredettség, hanem a problémák közös megoldásának élménye váljon meghatározóvá.

A tudományos és az érzelmi alapú kommunikációnak ki kell egészítenie egymást. A globális jelenségek esetében a kérdések összetettsége, a bizonytalanságok hangsúlyozásának kooperációt csökkentő hatása és a számos pszichológiai védekező mechanizmus miatt nagyon fontosak az érzelmek. Az érzelmi alapú stratégiák kisebb stressz kiváltása mellett jobb eredményekre vezethetnek, mint a hasonló tartalmú tudományos üzenetek (American Psychological Association, 2009). A cél az, hogy egyre többen lássuk a problémákat, és elhiggyük, hogy együtt képesek vagyunk megbirkózni velük. A koppenhágai konferencia tanulságainak tükrében kimondható, hogy a kollektív cselekvés esélyét egyre kevésbé a politikától, egyre inkább magunktól, a társadalom önszerveződő erőitől várhatjuk. Pozitív példák nélkül nehéz elhinni, hogy képesek lehetünk változtatni, ezért az elkötelezett környezetvédő és emberi jogi csoportok szerepe létfontosságú a társadalmi bizalom építésében, a kollektív cselekvés esélyeinek növelésében.

A közösségi hit érzelmeinken keresztül kapcsolódhat a lokális tevékenységekhez, itt azonban már szükség van a tudományos jel-

legű megértés magasabb fokára. A helyi projektek fontos része az informálás, a bizonytalanságok bemutatása az elővigyázatosság elvének hangsúlyozása mellett, valamint a résztvevők identitásának, társadalmi normarendszerének kihasználása (Center for Research on Environmental Decisions, 2009). Fontos, hogy üzeneteinket konkretizáljuk, a célcsoport életében jelentős szerepet játszó dolgokhoz kössük. Ezáltal leépülhetnek az emberek egymás közti kommunikációját akadályozó érzések is: nem fogunk attól félni, hogy naivnak vagy tudatlannak tűnünk, ha az akcióba bekapcsolódva a hozzánk hasonló emberekkel megvitatjuk a felmerülő kérdéseket.

A hitelesség megőrzése érdekében minden esetben érdemes utalni a problémák különböző aspektusait bemutató tudományos információk hozzáférhető forrásaira. Hosszú távú játszmaról lévén szó, hazugságokkal nem érhetünk célhoz. Az üzenetek fogalmi keretének megválasztásakor ugyanakkor ügyelni kell arra, hogy ne keltsünk felesleges ellenérzéseket a hallgatóságban: adott esetben szerencsésebb lehet például a kibocsátások ellentételezéséről beszélni, mint szénadóról. A kontrollálhatatlan külső tényezők helyett a hangsúlyt érdemes a befolyásunk alatt álló paraméterekre helyezni. Amikor a küzdelem kilátástalannak tűnik, emlékezzünk a történelmi példákra, és tekintsünk magunkat forradalmi változások előfutárainak! Ez a szemlélet készítheti elő a terepet a valódi változásoknak.

A környezeti válság kommunikációs stratégiájának tehát célul kell kitűznie, hogy tudatosuljanak a társadalmi és környezeti

rendszerek felől érkező üzenetek között feszülő ellentmondások. A jövőképeket konkrétá téve a távolinak tűnő időpontokhoz közöségünk, családjunk, egyéni életünk konkrét eseményeit kell kötni. Mit érünk vele, ha megfeszített munkával mindent megadunk gyermekeinknek, csak egy élhető bolygót nem kapnak tőlünk? Ha világos a kontraszt a lehetséges alternatívák között, akkor a cél az, hogy a nagy közös feladat kreativitást, együttműködést és új, közös identitást teremtsen. A közös akciókban való részvétel során is fokozatosan növekvő felelősségérzet, az ökoszisztémákhoz és az értük dolgozó emberekhez kapcsolódó pozitív érzelmek, és a cselekvés értelmébe vetett hit együtt egy jobb világ felé vezethet. Már ma is vannak olyan kiváló művek, melyek ezt a szemléletet sugározzák: Lester Brown szabadon letölthető *Plan B 4.0* című könyve a tudományosság és a világos értékszemlélet talán legjobb kompozíciója, az interneten ingyenesen megnézhető *Home* című film pedig a stílus és a tartalom egysége által válik a hatékony környezeti kommunikáció nagyszerű eszközévé. Az egyre több pozitív példa segít elhinni, hogy a mi lépéseink sem hiábavalók, a mi közöségünk is részévé válhat a történelem legnagyobb küzdelmének. Civilizációnk és természeti környezetünk megmentése így válik minden idők legizgalmasabb kihívásává!

Kulcsszavak: *környezeti kommunikáció, környezetpszichológia, klímaalarmizmus, mentális reprezentáció, felelősségelhárítás, mentális konzisztencia, érzelmi stratégia, környezeti katasztrófa, környezeti kihívás, környezeti döntéshozatal*

IRODALOM

- Ajzen, Icek (1991): The Theory of Planned Behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*. Dec. 50, 179–211.
- American Psychological Association Task Force on the Interface between Psychology and Global Climate Change (2009): *Psychology and Global Climate Change: Addressing a Multi-faceted Phenomenon and Set of Challenges*. <http://www.apa.org/science/climate-change>
- Antal Miklós – Balogh László (2009): Modeling Belief Systems with Scale-free Networks. *Neural Networks*. 22, 10, 1359–1371.
- Bateson, Gregory (1972): *Steps to an Ecology of Mind*. Ballantine Books, New York
- Center for Research on Environmental Decisions

- (2009): *The Psychology of Climate Change Communication – A Guide for Scientists, Journalists, Educators, Political Aides, and the Interested Public*. New York
- Diamond, Jared M. (2005): *Collapse: How Societies Choose to Fail or Succeed*. Viking, New York. (Magyarul: *Összeomlás: Tanulságok a társadalmak továbbéléséhez*. Typotex, Budapest, 2007.)
- Lanham, Richard A. (2006): *The Economics of Attention: Style and Substance in the Age of Information*. The University of Chicago Press, Chicago
- Rockström, Johan – Steffen, W. et al. (2009). A Safe Operating Space for Humanity. *Nature*. 461, 472–475.
- Soros György (1999). *A globális kapitalizmus válsága – Veszélyben a nyílt társadalom*. Scolar (Magyar Könyvklub), Budapest

